

результаті адаптації до умов ізоляції та середовища шляхом агресії, знецінення, формування комплексу неповноцінності, заниженої самооцінки; довільна відмова від захисту – поява значущих переживань, почуття провини, каяття, сорому, совісті, внутрішньоособистісних конфліктів, переоцінки шкали цінностей, перегляду стереотипів [3].

Деформація особистості – це зміни, що порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність і професійно-ефективне функціонування.

Соціальна патологія знаходить своє вираження у спотворенні шкали цінностей, пріоритетів, «Я-образу», самооцінки, у втраті самоповаги, гідності, у виникненні самоприниження, «комплексу неповноцінності». Деформації Я-образів в структурі Я-концепції виникають найчастіше під впливом хронічної фрустрації чи стресу.

Факторами, які ініціювали розвиток деформацій, є різні акцентуації характеру особистості. У кожного акцентуованого фахівця свій ансамбль деформацій, і вони чітко виявляються в діяльності і поведінці. Іншими словами, акцентуації – це надмірне посилення деяких рис характеру, а також окремих обумовлених властивостей і якостей особистості [5].

Фактором, який ініціює утворення деформацій, є вікові зміни. Фахівці в області психогеронтології відзначають наступні види і ознаки психологічного старіння людини: соціально-психологічне старіння, яке виражається в ослабленні інтелектуальних процесів, перебудові мотивації, зміні емоційної сфери, виникненні дезадаптивних форм поведінки, зростанні потреби в схваленні та ін; морально-етичне старіння, що виявляється в нав'язливому моралізуванні, скептичному ставленні до молодіжній субкультурі, протиставленні справжнього минулого, перебільшенні заслуг свого покоління та ін; професійне старіння, яке характеризується несприйнятливостю до нововведень, канонізацією індивідуального досвіду і досвіду свого покоління, труднощами освоєння нових засобів праці і виробничих технологій, зниженням темпу виконання професійних функцій та ін [5].

Під впливом багатьох факторів, Я-образ може деформуватись, або навіть трансформуватись в структурі Я-концепції. Деформація – це викривлення, спотворення, або зміна форми. У свою чергу трансформація – це формування новоутворення, перехід із одного Я-образу в інший функціональний елемент.

Література

1. Бодалев А.А. О психологическом понимании Я человека/ А.А. Бодалев О // Мир психологии. Научно- методический журнал. – М., 2002. – №2. – С.17-29.
2. Иващенко А.В. Проблемы Я-концепции личности в отечественной психологии / А.В. Иващенко, В.С. Агапов // Мир психологии. Научно- методический журнал. – М. – Воронеж, 2002. – №2. – С.34 – 41.
3. Мокшанцев А. Социальная психология: учеб. пособие для ВУЗов / Р. Мокшанцев, А. Мокшанцева. – Новосибирск: Инфра-М, 2001. – 408 с.
4. Петровский В.А. Личность в психологии / В.А. Петровский – Ростов на Дону: «Феникс», 1996. – 269 с.
5. Свенцицкий А.Л. Социальная психология: учеб / А.Л. Свенцицкий. – М.: Изд-во Проспект, 2005. – 320 с.

УДК 159.923.2

Тищенко Л.В., кандидат психологічних наук, старший викладач

ПРОБЛЕМА ЕГО-ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Ідентичність – (від англ. identity — тотожність) – це багатозначний життєвий та загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда та його самосвідомості [7]. Сучасна наука поняття ідентичності розглядає в трьох

різноспрямованих напрямках. Поняття психофізіологічної ідентичності визначає єдність та спадковість фізіологічних та психічних процесів і властивостей організму, завдяки яким здійснюється процес розпізнавання своїх кліток та тканин від чужих. Механізм психофізіологічної ідентичності наглядно демонструє імунологія. Поняття соціальної ідентичності виражає переживання та усвідомлення індивідом власної належності до тих або інших спільнот та соціальних груп. Саме завдяки дії механізму соціальної ідентичності особа набуває можливості перетворення із суто біологічної істоти у соціально орієнтованого індивіда та особистість. Поняття особистісної ідентичності або самоідентичності (від англ. Self-identity) означає спадкоємність цілей, мотивів, спрямованості, установок та смисложиттєвих орієнтацій особистості. Механізм особистісної ідентичності лежить в основі усвідомлення індивідом себе як суб'єкту діяльності.

За визначенням І.С.Кона особистісна ідентичність індивіда по суті це усвідомлення ним власної самості, «отрєфлексованої в термінах власної біографії»[5]. Наявність особистісної ідентичності суб'єкта виявляється у його «здатності підтримувати та продовжувати власний нарратив як історію свого Я, що зберігає цільність, незважаючи на зміни окремих його компонентів» [1, 6].

Кожен з класичних напрямків психології розглядає проблему ідентичності з точки зору власного предмету дослідження. Так когнітивна психологія розглядає цей феномен як когнітивну структуру, що визначає мотивацію особистості (Х.Маркус); для представників гештальтпсихології ідентичність – це принцип утворення цілісних форм буття (К.Левін); екзистенціалісти визначають ідентичність як екзистенціальний центр (Ж.П.Сартр, М.Хайдеггер, К.Ясперс); для біхевіористів ідентифікація є функцією набуття нових готових форм поведінки в процесі побудови загальних для суб'єкта і об'єкта цінностей та їх засвоєння (Д.Доллард, Н.Міллер, Е.Маккобі, Р. Сієрс); інтеракціоністи – як систему ролей, що формують особистість (Дж.Мід, Я.Морено); представники структурної психології – як структуру соціального навчання (Е.Тітченер); символісти визначають ідентичність як архетип або міф (К.Юнг, Н.Шварц, Е.Берн); для представників гуманістичної психології – це Я-концепція особистості (К.Роджерс, [В.Франкл](#), [Ш.Бюлер](#)); холістичний напрямок в психології ([К.Уилбер](#)) розглядає ідентичність особистості як культурну цілісність; представники динамічних підходів – як форму руху життєвих енергій (З.Фрейд), стиль життя (А.Адлер), характер базового конфлікту (К.Хорні), форму досягнення свободи (Е.Фромм); з точки зору нарративного пояснення – як самоопис (Т.Сарбин, Дж.Брунер, Д.Макадамс, Г.Херманс); конституціональна психологія розглядає ідентичність як сукупність базових конституціональних характеристик (Е.Кречмер, У.Шелдон, Б.П.Ганнушкін, М.Е. Бурно).

Традиційно розповсюдження терміну «ідентичність» пов'язано з ім'ям Е.Еріксона. Він, в свою чергу, серед попередників власної концепції визначає У.Джемса та З.Фрейда. За У.Джемсом ідентичність – це суб'єктивне відчуття відповідності собі, здатність Я здійснювати опір оточуючому світу. Але, розкриваючи сутність власної концепції, У.Джемс замість категорії ідентичності використовує категорію характеру. З позиції З.Фрейда внутрішній світ та емоційні сили людини це і є ідентичність в розвитку якої він виокремлює два рівнозначних процеси: біологічний та соціальний. З.Фрейд стверджує: завдяки ідентифікації формується «Супер Его», що керується засвоєними культурними цінностями і нормами та стримує тиск природних бажань. Слідом за З. Фрейдом, розширюючи поняття ідентичності, М. Клейн пропонує поняття «проективної ідентичності», Г.Фрейд – «захисної ідентичності». В ході становлення ідентичності людина прагне досягнення: за К.Юнгом – індивідуалізації, за А.Адлером – досконалості, за К.Хорні – самореалізації, за Е. Фроммом – особистісної цілісності.

Розвиваючи ідеї представників психоаналітичного напрямку, Е.Еріксон стверджує, що ідентичність – це соціалізована частина Я. Становлення ідентичності особистості під культурним та соціальним впливом не завжди супроводжується набуттям позитивних

образів щодо самого себе, зазначає Е.Еріксон. Іноді вже з раннього віку у дитини з'являються уявлення, під впливом яких виникає «порочна» ідентичність (наприклад, під впливом расових забобонів та стереотипів). У зв'язку з цим, Е.Еріксон розрізняє «позитивну» та «негативну» ідентичність: психосоціальна ідентичність будь якого індивіда представляє собою ієрархію позитивних та негативних елементів [7].

Базові положення концепції Е.Еріксона щодо становлення особистості протягом всього життя та наявності в кожній стадії розвитку своїх параметрів стали поворотними у розумінні сутності феномену ідентичності. За Е.Еріксоном, побудова ідентичності – це створення індивідом моделі поведінки, яка може змінюватися протягом його життя. Процес ідентифікації в рамках встановленої індивідом моделі є достатньо тривалим та тотожним реальному світу. Бути ідентичним, як стверджує Е.Еріксон, означає: відчувати себе незмінним незалежно від ситуації; відчувати власну безперервність та визнання її іншими; сприйняття минулого, теперішнього та майбутнього як єдиного цілого.

Наступний крок операціоналізації категорії ідентичності здійснено Д.Марсія, який висунув припущення, що дана структура актуалізується в ситуації соціального вибору та виявляється через звичні паттерни вирішення проблем. Д.Марсія стверджує, що вирішення індивідом будь-якої життєвої проблеми вносить певний вклад у досягнення власної ідентичності. В розвиток ідей ідентичності А.Ватерман визначає ціннісно-вольовий аспект цього феномену. Він стверджує, що ідентичність пов'язана з наявністю у індивіда чіткого самовизначення: вибір цілей, цінностей та переконань. Саме їх А.Ватерман вважає елементами ідентичності, адже їх формування є результатом здійснення вибору з декількох альтернатив в період кризи ідентичності, а також виступають основою життєвого самовизначення особистості [3]. Акцент на ціннісно-вольовому аспекті розвитку ідентичності ставить і А.Уотерман, стверджуючи, що сформована ідентичність включає в себе обрані цілі, цінності та переконання. Їх вибір актуалізується в період кризи ідентичності та виступає основою для подальшого визначення сенсу власного існування.

В дослідженні проблеми співвідношення особистісного та соціального в людині Д.Мід виокремлює свідому та безсвідому ідентичність. Безсвідома ідентичність заснована на некритично прийнятих нормах та звичках. Це комплекс очікувань соціальної групи до якої належить індивід. Свідома ідентичність виникає в результаті рефлексії власної поведінки та є результатом соціального досвіду.

Вивчаючи співвідношення особистісної, соціальної та Я-ідентичності Ю.Хабермас стверджує, що Я-ідентичність реалізується на стику особистісної та соціальної ідентичності. Особистісна ідентичність забезпечує єдність історії життя індивіда. Соціальна ідентичність забезпечує можливість виконувати вимоги соціальних систем. Ю.Хабермас підкреслює, що «встановлення та підтримка балансу між особистісною та соціальною ідентичністю здійснюється за допомогою технік взаємодії, серед яких важливе значення належить мові. Саме у взаємодії індивід прояснює власну ідентичність, намагаючись відповідати нормативним очікуванням партнера. В той же час він прагне виразу власної неповторності» [2, 4].

Одже, аналіз базових психологічних підходів щодо проблеми ідентичності показав, що тенденція дослідження цього феномену спрямована на виокремлення двох його аспектів: соціального та особистісного, де переважає перший, адже ідентичність соціальна за своїм походженням та трансформація ідентичності обумовлена саме соціальними змінами. За визначенням переважної більшості дослідників, ідентичність – це динамічна структура, яка трансформується протягом всього онтогенезу індивіда, проходячи низку криз і обумовлює розвиток його особистості. Основними параметрами структури ідентичності виступають цільовий, змістовний та оцінювальний компоненти. Виокремлення типів ідентичності здійснюється за параметрами наявності або відсутності цілей, переживання криз, здатності до прийняття рішень та вибору альтернатив.

Разом з цим, залишається поза увагою вивчення аспектів співвідношення внутрішнього та зовнішнього в процесі становлення ідентичності; взаємодії індивідуального та суспільного; здійснення акценту на афективних (самоприйняття, тотожність самому собі) або когнітивних (сукупність установок щодо себе) компонентах розвитку ідентичності, що повинно, на наш погляд, стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Белинская Е.П. Временные аспекты Я-концепции и идентичности / Е.П.Белинская // Мир психологии. –1999. – № 3. – С. 40-46.
2. Гнатенко П.І., Павленко В.М. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П.І.Гнатенко, В.М.Павленко. – К.: АРТ-ПРЕС, 1999. – 466 с.
3. Заковоротная М.В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / М.В.Заковоротная. – Ростов-на-Дону. – 1999. – 117 с.
4. Идентификация как механизм общения и развития личности. – М., – 1988. – 230 с.
5. Павленко В.Н. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В.Н. Павленко // Вопросы психологии. – № 1. – 2000. – С. 135-141.
6. Шеманов А.Ю. Проблема самоидентификации как предмет исследования / А.Ю.Шеманов. // Постигание культуры. Ежегодник. – Вып 7. – М., 1998. – 155 с.
7. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э.Эриксон. – М., 1996. – 634с.

УДК 159.923.2 – 053.9 (043)

Ткач И.А., ассистент кафедры педагогики и психологии

САМОСОЗНАНИЕ КАК ФАКТОР ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ У ЛЮДЕЙ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА (к постановке проблемы)

Внутренний мир личности, ее самосознание всегда находились в центре внимания не только философов, ученых, но и писателей и художников. В состав «Я» входит все то самое дорогое для человека, расставаясь с которым он как бы утрачивает частицу самого себя.

Поведение человека всегда, так или иначе, сочетается с его представлением о себе («образ «Я») и с тем, каким он хотел бы быть. Изучение свойств самосознания, адекватности самооенок, структуры и функций «образа «Я» представляет не только теоретический, но и практический интерес в связи с формированием жизненной позиции личности.

Проблеме самосознания посвящено немало исследований в отечественной психологии. В работах Б.Г. Ананьева, Л.И. Божович, А.Н. Леонтьева, С.Л.Рубинштейна, И.И.Чесноковой, А.Г.Спиркина в общетеоретическом и методологическом аспектах проанализирован вопрос о становлении самосознания в контексте более общей проблемы развития личности. Работы И.С.Кона, в которых были удачно синтезированы философские, социально-психологические, историко-культурные аспекты, теоретические вопросы и анализ конкретных экспериментальных данных, открыли новые грани этой, пожалуй, одной из старейших проблем в психологии. Зарубежная литература по темам, имеющим отношение к психологии сознания, также чрезвычайно богата - эти вопросы, так или иначе, присутствуют в работах У.Джеймса, К. Роджерса, Р.Бернса и многих других выдающихся ученых .

Для людей старшего поколения свойственно искажение центрального образования самосознания - субъективного образа мира, т.е. представлений и отношений к себе и окружающему миру в целом. Пожилые люди полны катастрофических ожиданий и предчувствий, опасаются негативного влияния любых событий на свою жизнь. Подобное